

Casia ZAHARIA  
Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, România

## DICTIONARE ROMÂN-GERMANE ȘI GERMAN-ROMÂNE ÎN BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ DIN IAȘI, ÎN PERIOADA 1900-1950\*

**Abstract:** Libraries are inexhaustible sources of valuable informations and documents. The Central University Library in Iași is a rich library, which has made valuable purchases and has kept the book fund in optimal parameters. Here we could find most Romanian-German and German-Romanian dictionaries published between 1900 and 1950. After consulting the dictionaries we could find that not only philologists have undertaken such works.

**Keywords:** library, volume, lexicon, bilingual, technical.

Dicționarele sunt – alături de numeroase monografii, articole, colecții de ziare ale vremii, albume de fotografii, scrisori etc. – dovezi ale intercațiunii interculturale și ale contactelor culturale, științifice, artistice, tehnice și lingvistice româno-germane în Moldova.

Deocamdată ne limităm la dicționarele bi- și multilingve, urmând ca în continuarea cercetării să ne aplecăm și asupra dicționarelor explicative germane și a enciclopediilor.

Am inventariat toate aceste dicționare româno-germane și germano-române intrate în fondul de carte al Bibliotecii Centrale Universitare din Iași în prima jumătate a secolului al XIX-lea și care s-au păstrat până în zilele noastre. Suntem convinși, totuși, că numărul acestora a fost inițial ceva mai mare, dar o parte – cu siguranță – s-au pierdut. Urmează ca în viitorul imediat să căutăm în registrele generale de intrare a cărților în fondul bibliotecii și să vedem ce materiale lexicografice româno-germane vom găsi.

Lexicografia românească bilingvă are o tradiție care merge în urmă până în secolul al XVI-lea, când găsim un vocabular slavo-român (o sinteză a lucrărilor întocmită până la 1700, vezi Constantin Nemes, „Cronologie pentru o istorie a dicționarului limbii române”, 17.09.2017, <http://www.rauflorin.ro/cronologie-pentru-o-istorie-a-dictionarului-limbii-romane/>), și când, o dată cu traducerea textelor bisericești din limba slavonă în Muntenia, lexicografia își începe și la noi pacursul, mai întâi anevoios, apoi tot mai diversificat. La început se înregistrează doar liste rudimentare de cuvinte și glosare care sunt lipsite de orice aparat științific,

dar care au anticipat dicționarele bilingve, chiar dacă acestea nu erau prea frecvente. O schimbare se produce la începutul secolului al XVIII-lea, când slavona este treptat înlocuită de latină sau o limbă romanică, iar Transilvania devine un centru de greutate al lexicografiei românești. În secolul al XIX-lea crește interesul românilor pentru limba germană, iar faptul că există și numeroase dicționare german-române arată că și nemții sunt interesați, la rândul lor, de limba română.

Unele dintre dicționarele inventariate nu au anul apariției, situație în care am specificat 'nedat'. Știm totuși că în cele mai multe cazuri BCU le-a achiziționat în anul editării, după cum am putut constata din înscrisul de pe ștampila aplicată la intrarea în fondul de carte BCU sau/și de pe ștampila legăturii bibliotecii. Acolo unde dicționarul nu are trecut din tipografie anul, am trecut, cu un semn al întrebării, anul intrării în BCU-Iași.

\*\*\*

S. P. Barcianu, paroh în Rășinari, editează în 1868 un *Vocabulariu român-german și german-român*, care apoi este reeditat și completat de fiul său D. P. Barcianu în 1900, la o a treia ediție. Interesant este faptul că vocabulele din română sunt scrise cu litere latine, iar explicațiile din germană sunt scrise în Fraktur, lucru care se va păstra și la o patra ediție. Această ultimă ediție apare în 1910, după moartea lui D. P. Barcianu, editura prelucrând partea I, folosind ortografia nouă a Academiei și astfel adresându-se și școlilor.

Lazăr Șăineanu a tipărit în 1901 (1887-prima ediție) mai întâi volumul german-român, pentru ca apoi, la puțin timp (1905), să editeze și a doua ediție a volumului român-german (1889-prima ediție). După cum el însuși a spus, acest dicționar era destinat în principal uzului școlar, ținând seama de literatura generală, dar și de limbajul de zi cu zi, pe care alte dicționare îl omiteau. Nu s-a ferit nici de prezența expresiilor idiomatiche. Este un dicționar riguros, bine documentat, și una dintre puținele opere ale timpului care citează lucrările care i-au stat la bază.

Theochar Alexi (1906), în Dicționarul său român-german destul de cuprinzător (peste 42.000 de cuvinte), prezintă la început Regulile ortografice publicate de Academia Română în 1904, pe când alți autori doar amintesc dacă respectă acele reguli. Această lucrare mai are o anexă „Tablă de câteva numiri de națiuni, țeri, orașe, fluvii etc” care diferă în cele două limbi.

Dicționarul lui Ghiță Pop (1911) editat în Germania, se adresa în primul rând germanilor, chiar și celor care se încumetă să învețe singuri limba – după cum spune chiar autorul în prefață. De aceea volumele încep cu o parte destul de amănunțită de reguli și tabele. Se pare că dicționarul s-a bucurat de un vădit interes, ajungând până în 1941 la a noua ediție.

H. Tiktin (1903-1912) este un filolog german care a învățat limba română la Iași, și primul care și-a asumat alcătuirea unui vast dicționar român-german. După cum chiar autorul explică în introducere, obiectul de studiu îl formează chiar limba în sine, și anume limba literară, nefăcând abstracție însă de vorbirea omului mai puțin școlit. Dicționarul este bine structurat, după reguli prezentate succint în partea introductivă. În presa vremii s-a amintit faptul că nicio limbă vie nu a mai fost prezentată lexical atât de amănunțit și îngrijit studenților străini. „Tiktin a arătat în scrierile sale că poate fi considerat atât german, cât și român” (Tiktin, 1903: XIX).

În 1915 Maximilian W. Schroff și Constantin Șăineanu editează *Dicționarul german-român și român-german*. Este o ediție școlară, cu noua ortografie germană, cu o foarte scurtă trecere în revistă a celor mai importante reguli gramaticale. Asupra acestui dicționar M. W. Schroff revine în 1916, respectiv în 1925, editând două volume diferite, completându-le chiar și cu expresii, locuțiuni, nume proprii din istorie, geografie, mitologie, cu termeni tehnici și cu o parte introductivă a gramaticii germane, la care se adaugă și lista verbelor neregulate. Volumul român-german cuprinde atât unele „provincialisme”, cât și nume proprii, mai ales din istoria românilor și geografia țării, și chiar o prezentare schematică a gramaticii române. Din această perspectivă s-ar putea zice că aceste două volume au trăsăturile unui dicționar enciclopedic.

Printre puținele dicționare enciclopedice se numără Dicționarul lui G. Coman în 2 volume din 1925. Din păcate exemplarul de la BCU Iași nu este complet și începe cu pagina 65, astfel încât nu putem ști alte amănunte despre acest dicționar.

Un prim dicționar tehnic german-român a fost editat în 1920 de inginerul Aurel Râșcanu. De profesie inginer constructor, numit – după unire – în funcția de șef al departamentului lucrărilor publice în administrația Bucovinei, acesta și-a dat seama de necesitatea unui dicționar care să tălmăcească termenii tehnici germani. Fiind influențat de formarea sa, dicționarul este unul cu termeni preponderent din domeniul construcțiilor de toate felurile. O a doua ediție nu a întârziat să apară în 1929 în colaborare cu inginerul I. Zapolansky. După trecerea crizei mondiale dintre anii 1929-1932 economia națională preia o serie de noțiuni noi, care trebuiau definite, și astfel în 1936 apare *Dicționarul industrial german-român* pentru toate ramurile industriale și meserii. Acesta vine și cu o nouă față de edițiile anterioare care cuprindeau termeni tehnici de produse finite, materii prime etc – și anume terminologia industrială specială.

În 1940 apare *Dicționarul tehnic universal român-german* editat de aceeași ingineri O. Bocancea și I. Zapolansky și reprezintă o sinteză a celor două dicționare prezentate mai sus. Lucrarea cuprinde terminologia

tehnică, industrială și meșteșugărească folosită în literatura de specialitate dar și în procesul de producție. După cum chiar autorii au spus, acest dicționar „contribuie la românizarea limbajului nostru tehnic prea încărcat cu barbarisme inutile, străine spiritului limbii noastre”. Având în vedere că tehnica este în continuă evoluție, astfel de dicționare au o viață relativ scurtă, necesitând o permanentă actualizare. Numeroasele fabrici lucrau cu un număr mare de specialiști cu studii făcute în Germania sau cu stagii în uzinele fostului Imperiu Austro-Ungar. Parcă pentru a întări necesitatea apariției unui astfel de dicționar, apar la sfârșitul volumului 16 pagini de publicitate pentru diversele fabrici și ateliere de producție, care arată dezvoltarea masivă a industriei din ultimii ani și înființarea unor industrii noi în țara noastră în bransa metalurgică, textilă și chimică.

E. Grigorovitz și W. Ghül, profesori în București, editează un *Dicționar complet german-român*, care va ajunge în 1939 la o a patra ediție. Pentru o popularizare mai facilă, dicționarul a fost cuprins în colecția „Biblioteca pentru toți”.

*Dicționarul silvic* (1936) al inginerilor A. Ionescu și Șt. Sparngate este unul de mici dimensiuni, la care autorii au colaborat cu specialiști pentru limbile rusă și maghiară, iar pentru germană, engleză, franceză și italiană au utilizat pe lângă cunoștințele proprii și dicționare explicative sau de specialitate ale acelor limbi.

*Dicționarul tehnic francez-german-italian-englez-român* al inginerului Virgil Coman (1938) conține termeni întrebuințați – după cum reiese de pe prima pagină – în multe domenii care nu țin neapărat de tehnică: „mașini, electrotehnică, chimie, agricultură, botanică, comerț, arhitectură, geologie, matematică, mineralogie, navigație, poduri, farmacie etc”. Autorul nu menționează de altfel nimic de nicio colaborare pentru vreuna dintre limbi și nici nu indică alte opere folosite.

În 1940 Constantin D. Bușilă, care este președinte al „Societății Politehnice din România” cât și membru al „Verein Deutscher Ingenieure”, publică în revista „Parlamentul Românesc” un articol bilingv *Tehnica germană*. Este o prezentare a stării de fapt din Germania și România în domeniul științei, tehnicii și industriei și a influenței pe care evoluția economică a Germaniei o are asupra României:

„cultura tehnică românească a folosit în o largă măsură rezultatele studiilor, cercetărilor și rezultatele obținute în tehnica germană; iar oamenii de știință și tehnicienii români au folosit, în mod larg, bogata literatură științifică și tehnică germană”. (Bușilă 1940:12)

Comandantul Centrului de Instrucție al Infanteriei, colonelul Șt. Bardan, împreună cu locotenent-colonelul director de studii V. Vamanu, au editat în 1941 un *Dicționar tehnic militar român-german*, care cuprinde la final și o

listă de semne convenționale în armata germană. Nu putem ști în ce măsură Lt-Colonel V. Brădățeanu s-a folosit de acest volum în alcătuirea în 1943 a *Dicționarului tehnic militar german-român*.

Rolul economiei germane în viața economică românească, mai ales într-o perioadă de maximă dezvoltare industrială (susținută și de mașina de război), a determinat în 1943 apariția unui dicționar economic. Avocatul C. Vaida, doctor și în științe politico-economice, a întocmit acest dicționar din necesitatea de a „afla și întrebuința cuvântul și expresia corespunzătoare, incertitudinea producând confuziuni dăunătoare”. Acest gen de dicționar se pare că avea mare căutare și în Germania dacă ținem cont că, în mai puțin de un an, *Lexikon des Geld, Bank-und Börsenwesens* a cunoscut nu mai puțin de trei ediții.

V. Tempeanu scoate în 1943 un *Dicționar german-român* care ține seama de limba germană vorbită la acel moment, care corespunde publicațiilor și ziarelor timpului, pline de expresii noi. După cum a anunțat încă pe prima pagină, dicționarul este unul de uz general. „Am dorit ca acest dicționar să fie izvor de limbă vie, nu muzeu de cuvinte moarte”. La finalul dicționarului autorul a mai adăugat și un „rezumat din gramatică” a limbii germane.

\*\*\*

Dintr-un total de 23 dedicționare editate/reeditate și intrate în fondul BCU-Iași în perioada 1900-1950, 15 sunt dicționare bilingve de uz general, 5 sunt dicționare tehnice, unul economic și 2 sunt dicționare militare. Nu am întâlnit niciun dicționar medical. Un singur dicționar are denumirea de enciclopedic, fără însă să îndeplinească cerințele unui astfel de dicționar. Am putut constata deasemeni că autorii dicționarelor tehnice sunt toți ingineri, iar cele militare sunt alcătuite de militari cu grad de colonel sau locotenent-colonel. Autorul dicționarului economic era un avocat care era și doctor și în științe politico-economice. Doar dicționarele de uz general sunt alcătuite de profesori sau de lingviști/lexicografi.

10 sunt dicționare german-române și 8 sunt dicționare român-germane. 3 lucrări au ca limba de plecare/ respectiv limbă țintă româna și germana, într-un singur volum și 2 dicționare sunt multilingve.

Cel mai mare număr de termeni sunt consemnați în Dicționarul lui Tiktin în trei volume.

Remarcăm că anul apariției nu spune nimic despre amploarea dicționarului și nici despre acuratețea lexicografică.

\*\*\*

Din perspectivă istorică, dicționarele reflectă relațiile culturale, economice și politice dintre Germania/Austria și România și interesul părților de a transmite/recepta informații și de a continua aceste relații

începute cu secole în urmă.

## BIBLIOGRAFIE

- Alexi, Theochar (1906). *Dicționar român-german*, a doua ediție, Brașov, Editura H. Zeidner.
- Barcianu, Sava Popovici (1900). *Dicționar român-german și german-român*, ediția a treia, Sibiiu (Nagy-Szeben), Editura și tiparul lui W. Krafft.
- Barcianu, Sab. Pop. & Barcianu, Daniil P. (1910). *Dicționar român-german și german-român*, ediția a patra, Sibiiu (Nagyszeben), Editura și tiparul lui W. Krafft.
- Bardan, Ștefan (1941). *Dicționar tehnic-militar roman-german*, ediția a doua, Făgăraș, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei.
- Bastian, E. (1922). *Lexikon des Geld-, Bank- und Börsenwesens, Begriffe, Ausdrücke und Vorgänge des täglichen Geschäftsverkehrs in ihrer Bedeutung und Anwendung*, ediția a treia, Stuttgart, Muth'sche Verlagsbuchhandlung.
- Bocancea, Octavian&Zapolanski, I. (1936). *Deutsch-Rumänisches Wörterbuch für Industrie und Gewerbe*, Cernăuți, Tipografia „Eminescu”.
- Bocancea, O. & Zapolanski, I. (1940). *Dicționar tehnic universal român-german pentru tehnică, știință, industrie și meserii*, Craiova-București, Scrisul Românesc.
- Brădățeanu, Vladimir (1943). *Dicționar (tehnic-militar) german-român*, Făgăraș, Tipografia Centrului de Instrucție al Infanteriei.
- Bușilă, Constantin D. (1940). *Tehnica germană*, București, Imprimeria Națională.
- Coman, Gheorghe (1925). *Dicționar enciclopedic german-român*, 2 vol., București, Tipografia „Cultura”.
- Coman, G. (nedatat-1939?). *Dicționar complet român-german*, ediția a doua, București, Editura Librăriei „Universala”, Alcalay & Co.
- Coman, Virgil (nedatat-1938?). *Dicționar tehnic francez-german-italian-englez-român*, București, Tipografia Gutenberg.
- Grigorovitz, Emanuil& Ghül, W.(nedatat-1935?). *Dicționar complet german-român*, ediția a treia, București, Librăria „Universala” Alcalay & Co.
- Grigorovitz, Emanuil&Ghül, W. (nedatat-1939?). *Dicționar complet german-român*, ediția a patra, București, Librăria „Universala” Alcalay & Co.
- Ionescu, Aurelian&Sprangate, Ștefan (1936). *Dicționar tehnic silvic român-francez-german-englez-italian-ungar-rus. Silvicultură, botanică, mecanică, vânătoare, zoologie, diverse*, București, Tipografia „Tirajul”.
- Pop, Ghiță (nedatat-1911?). *Dicționar de buzunar Langenscheidt român-german și german-român*, 2 vol., Berlin-Schöneberg, Langenscheidt.
- Râșcanu, Aurel (1920). *Dicționar tehnic german-român (pentru toate ramurile de inginerie, matematică, fizică, chimie, mineralogie și fortificație)*, Cernăuți, Editura Tipografia Universității.
- Șăineanu, Const.&Schroff, Maximilian W. (1915). *Dicționar german-român*, edițiune școlară, Craiova, Institutul de Editură „Samitca”.
- Schroff, Maximilian W. (1916/1925). *Dicționar german-român*, edițiune mare, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”.
- Schroff, Maximilian W. (1925). *Dicționar român-german*, edițiune mare, București, Librăria SOCEC & C<sup>-ie</sup>.

- Șăineanu, Lazăr (1901). *Dicționar german-român*, ediția a doua, București, Editura Librăriei H. Steinberg, Tipografia „Gutenberg”.
- Șăineanu, Lazăr (1905). *Dicționar Român-German*, ediția a doua revăzută și adăugită de Constantin-Mariu Șăineanu, București, Editura Librăriei H. Steinberg, Tipografia Gutenberg.
- Tempeanu, Virgil (1943). *Dicționar german-român*, București, Editura „Tiparul Românesc”.
- Tiktin, Hermann (1903-1912). *Dicționar român-german*, 3 vol., București, Imprimeria Statului.
- Vaida, Cornel (1943). *Dicționar economic român-german*, Timișoara, Tipografia „Victoria”.

This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS - UEFISCDI, project number PN-III-P-4-ID-PCCF-2016-0131.